

**GIDS VOOR
ONDERZOEK
OP DE
COLLECTIE
VAN HET
LETTERENHUIS**

**LETTEREN
HUIS**

Inleiding

Het Letterenhuis verzamelt, bewaart en ontsluit het Vlaamse literaire erfgoed van eind 18de eeuw tot nu. De collectie van het Letterenhuis is historisch ontstaan vanuit een breed verzamelgebied met een focus op verschillende aspecten van het ‘Vlaamse culturele leven’. Hierdoor bevat de huidige collectie rijk en gevarieerd materiaal: brieven, manuscripten, typoscripten, foto’s, krantenknipsels, sculpturen, affiches, en dat alles binnen disciplines zoals literatuur, muziek, theater, kunst en Vlaamse Beweging.

Tegenwoordig ligt de focus in verwerving vooral op het archief, zowel papier als digitaal, van Vlaamse schrijvers, van personen en organisaties die actief zijn binnen de Vlaamse literatuur en het boekbedrijf, zoals vertalers, tijdschriften, illustratoren, theatermakers en uitgeverijen.

De collectie biedt onmisbaar bronnenmateriaal – zowel in papieren vorm als digitaal – voor onderzoek in onder andere de taal- en letterkunde, geschiedenis, theaterwetenschappen, kunstwetenschappen en archief- en educatieve studies. Er zijn tal van manieren om de collectie van het Letterenhuis te benaderen, per type materiaal of genre of vanuit een specifieke onderzoeksfocus.

In dit document presenteren we een gids voor wie onderzoek op de collectie van het Letterenhuis wil verrichten. Dit overzicht is niet exhaustief. Elk archief heeft grote en kleine verhalen te vertellen en voor elke onderzoeksfocus zijn tal van voorbeelden te bedenken. We bieden hier dus slechts een aanzet om de diversiteit aan onderzoeksmogelijkheden te tonen. De databank Agrippa, waarin het archief van het Letterenhuis wordt ontsloten, geeft zicht op de uitgebreide collectie die het Letterenhuis bezit:

<https://anet.be/desktop/letterenhuis>.

Onze medewerkers maken je ook graag wegwijs in de collectie.

stages en rondleidingen

Het Letterenhuis biedt verschillende stages aan die tot een scriptieonderwerp kunnen leiden. Stagiaires kunnen bijvoorbeeld een archief inventariseren, verwerken en digitaliseren, of een educatief project opstarten met de collectie van het Letterenhuis. Op aanvraag kan het Letterenhuis een depotrondleiding voor studenten en docenten organiseren om kennis te maken met de collectie.

contact

Voor de raadpleging van archiefmateriaal is vaak toestemming van de archiefvormers of van de erven nodig. Als je geïnteresseerd bent in één van onderstaande onderwerpen, of een afgebakend scriptieonderwerp wil vastleggen, neem dan contact op met het Letterenhuis:

johanna.ferket@antwerpen.be

+32 (3) 222 93 27

+32 (4) 89 91 04 75

Enkele thema's uitgelicht

Op basis van de recent verwerkte en nieuw binnengekomen archieven en collectiestukken, lichten we hier enkele hoogtepunten uit die bijzonder interessant zijn voor onderzoek:

1 Digitale editie (bijvoorbeeld met Transkribus) van een brievencorpus.

Interessant zijn de brieven van negentiende-eeuwse schrijfsters (rechtenvrij materiaal) zoals Virginie Loveling (1836-1923), Johanna Desideria Courtmans-Berchmans (1811-1890) en Maria de Lannoy (1890-1968). De transcriptietool Transkribus biedt de mogelijkheid om op basis van een aantal getranscribeerde pagina's een model te ontwikkelen dat in staat is om handschriften automatisch te transcriberen. Zo help je de onderzoeksgemeenschap.

2 Het netwerk van kunstcritici

Het Letterenhuis bewaart verschillende grote archieven van personen die over (eigentijdse) kunst schreven. Deze archieven werpen licht op de netwerken en contacten van kunstenaars en critici, op de geschiedenis van de kunstkritiek in België en op de manier waarop buitenlandse kunstenaars bekendheid verwierven in België. Een interessant archief is dat van Maurits Bilcke (1913-1993), dat recent werd verwerkt.

3 Boekillustratie

Het archief van uitgeverij De Sikkel bevat de houtblokken en drukclichés van illustratoren zoals Frans Masereel (1889-1972), Jozef Cantré (1890-1957) en Henri van Straten (1892-1944). Samen met de correspondenties met de auteurs, werpt dit materiaal een interessant licht op het ontstaansproces van de literaire werken. Ook zijn er archieven van illustratoren: Frans Dille (1909-1999) verzorgde de illustraties voor boeken van Lode Zielens (1901-1944), Marnix Gijsen (1899-1984) en Gerard Walschap (1898-1989). Anne Westerduin (1945) zorgde tussen 1987 en 2019 voor de illustraties van 150 kinder- en jeugdboeken van auteurs zoals Bettie Elias (1953), Ed Franck (1941) en Detty Verreydt (1950). Ze was ook vaste illustratrice van educatieve tijdschriften zoals *Zonnekind*, *Zonneland* en *Zonnestraal*.

Afb. 1: Johanna Desideria Courtmans-Berchmans

Afb. 2: Illustratie van Anne Westerduin

4 Theater vernieuwing

Het archief van toneelauteur, regisseur en acteur Tone Brulin (1926-2019) geeft een rijk beeld van zijn theateractiviteiten. Hij richtte in 1953 samen met Jan Van Den Broeck (1912-1976) in Antwerpen het Nederlands Kamertoneel op, een avant-gardistisch kamertoneelgezelschap. Brulin werkte o.a. voor de Brusselse KVS en de BRT en maakte ook internationaal furore als theatermaker, onder andere in Zuid-Afrika en Maleisië. In 1975 richtte hij de toneelgroep TIE 3 op, gevestigd in Antwerpen, die zich richtte op de opvoering van multiculturele voorstellingen in binnen- en buitenland.

5 Jeugdliteratuur

Antoinette Buckinx-Luykx (1903-1983) was jeugdschrijfster en oprichtster van *Kunstenaars voor de jeugd*. Ze schreef veel over de rol van de vrouw in de maatschappij. Haar archief bevat verschillende teksten over hoe je een goede huisvrouw moet zijn, over opvoeding, tips voor jonge meisjes, welke literatuur vrouwen best lezen, enz. Haar archief biedt een inkijk in de opvattingen over man-vrouwverhoudingen na de Tweede Wereldoorlog.

1. Periodes uit de (literatuur)geschiedenis

a Literatuur in context

Het Letterenhuis bewaart archieven vanaf het einde van de 18de eeuw tot heden. De collectie biedt onder andere inzicht in de evolutie van de Vlaamse Beweging vanaf de 19de eeuw, het oorlogsleed tijdens de Eerste Wereldoorlog, de economische crisis tijdens het interbellum, literatuur tijdens de Tweede Wereldoorlog, avant-garde na de oorlog, de omgang met het koloniale verleden en het hedendaagse literaire klimaat.

Binnen de verschillende periodes in de Vlaamse literatuurgeschiedenis zijn talrijke invalshoeken mogelijk, die steeds gerelateerd zijn aan het maatschappelijke en culturele leven in een bepaalde periode. Een mogelijk onderzoeksthema binnen deze periodisering is het oorlogsverleden (Eerste en Tweede Wereldoorlog), met thema's zoals collaboratie, repressie en verzet, aan de hand van dagboeken, brieven of literaire werken:

- Hubert Lampo (1920-2006). In *De eerste sneeuw van het jaar* (1985) roept hij het beeld op van Antwerpen tijdens de bezetting. Zijn archief toont het standpunt van wie niet bij de collaboratie betrokken was.
- Fernand V. Toussaint van Boelaere (1875-1947). Zijn archief bevat een dagboek uit de Tweede Wereldoorlog.
- Amaat Burssens (1897-1983). Hij bracht de Eerste Wereldoorlog als vrijwilliger aan het IJzerfront door. Uit deze periode bleef een pakket brieven van zijn tante Jeanne Bailly bewaard, samen met een handvol foto's genomen tijdens Amaats verlof. Op latere leeftijd schreef hij zijn herinneringen aan de oorlogsjaren uit. Samen met een reeks dagboeknotities – mogelijk bedoeld voor een nooit gerealiseerde uitgave – bevatten ze een uniek relaas van zijn beleving van de Eerste Wereldoorlog.
- Maurits Sabbe (1873-1938). Het archief bevat een pakket brieven van tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hij schreef onder meer brieven aan zijn vrienden de theatermakers Staf Bruggen (1893-1964) en Paul van Aerden (1890-1976), die verbleven in het krijgsgevangenkamp in Göttingen. Zij geven een inkijk in het dagelijkse leven van dat Duitse krijgsgevangenkamp waar vooral Vlaamse letterkundigen en intellectuelen werden opgesloten.
- Anna Martens (1894-1983). In de Eerste Wereldoorlog kwam ze in het activisme terecht. Later werd zij bestuurslid van de Frontpartij en voorzitter van het Vrouwenfront. Martens maakte ook deel uit van een Damescomité voor amnestie. Tijdens de bezetting werd Martens hoofdredactrice van het collaborerende culturele tijdschrift *Laagland*.

Ook andere periodes zijn uiteraard vertegenwoordigd. In het archief van Geert van Istendael (1947) zit bijvoorbeeld een stukje wereldgeschiedenis: zijn agenda uit 1989 gaat over de val van de Berlijnse muur.

Het Belgische koloniale verleden, of de verwerking ervan in de Vlaamse literatuur, kan worden bestudeerd aan de hand van de archieven van onder andere Cyriel Buysse (1859-1932), Gerard Walschap (1898-1989), Alfons Walschap (1903-1938), Jef de Pillecyn (1883-1956), Frans Dille (1909-1999), Piet van Aken (1920-1984), Jef Geeraerts (1930-2015) of Mireille Cottenjé (1933-2006).

b Literatuurvernieuwingen en -veranderingen

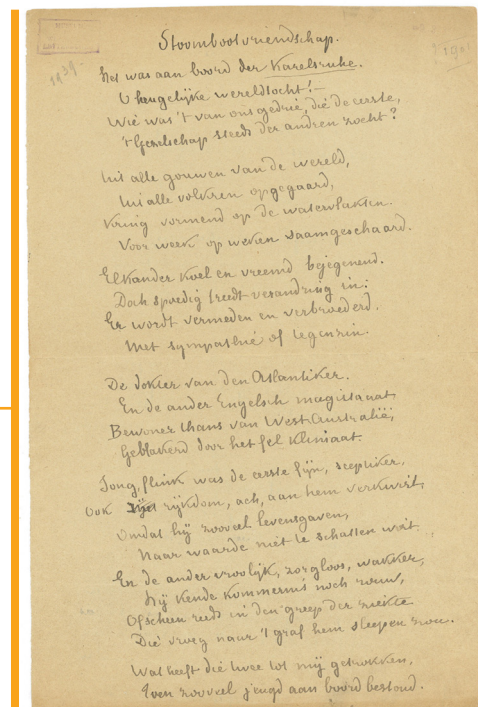
De collectie van het Letterenhuis geeft ook zicht op de literatuurvernieuwingen en -veranderingen (stijl, thematiek, vorm) door de tijd heen.

- Het archief van Emmanuel de Bom (1968-1953) is een mooi aanknopingspunt: hij richtte vernieuwende tijdschriften op, stond aan de wieg van schrijversvakbonden en ondersteunde auteurs zoals Stijn Streuvels (1871-1969), Ernest Claes (1885-1968) en Karel van de Woestijne (1878-1929).
- Het archief van Ben Klein (1929-2019) geeft zicht op zijn literair netwerk als geëngageerd experimenteel dichter.
- Daniël Robberechts (1937-1992) was vernieuwer van de literatuur in de jaren 1960 tot 1980. Hij was auteur van 'tegendraads' proza. Zijn archief bevat een rijke briefwisseling, heel wat handschriften en materiaal in verband met het eenmanstijdschrift tSchrift.
- Claude Krijgelmans (1934) behoort tot de generatie schrijvers die zich in de jaren 1960 bezighield met experimenten in de literatuur en het einde van de conventionele roman proclameerden.

c Opvattingen over literatuur

Veel auteurs bespiegelden over hun eigen werk, maar ook over het werk van anderen, of over een bepaald genre:

- Jan Bols (1842-1921) gaf advies over boeken die in de 'volksbibliotheek' mochten worden ondergebracht. Hij oordeelde bijvoorbeeld dat Virginie Loveling (1836-1923) niet geschikt was om op te nemen.
- Antoinette Buckinx-Luykx (1903-1983) schreef verschillende teksten over wat een goed jeugdboek volgens haar is.

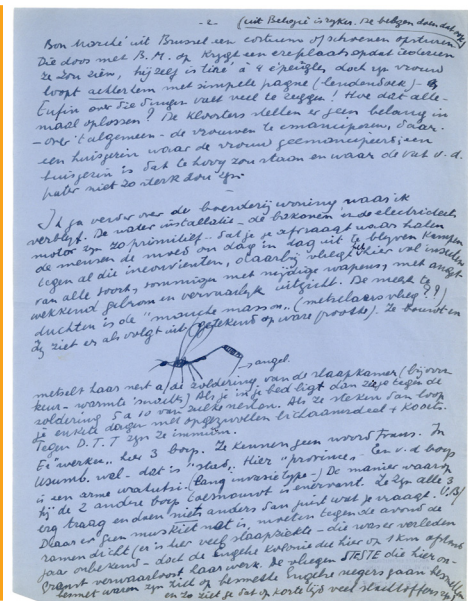
Afb. 3: Handschrift van Virginie Loveling, Stoombootvriendschap, 1921

2. naar type

a Briefwisseling (netwerk)

De uitgebreide brievencollectie van het Letterenhuis werpt licht op de contacten tussen auteurs, de contacten tussen auteurs en kunstenaars en de netwerken die er in een bepaalde periode bestonden. De mogelijkheden hier zijn zeer uitgebreid. Mogelijke onderzoeksthema's zijn:

- Analyse van literaire netwerken uit een bepaalde periode, bijvoorbeeld aan de hand van het archief van Frans Dille (1909-1999) of Eriek Verpale (1952-2015).
- Archief van Desideer Claes (1836-1910). Onder zijn impuls ontstond een Naamse afdeling van het Davidsfonds. Hij werd lid van Vlaamse culturele verenigingen, bestuurslid van het Davidsfonds en lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Door zijn vele activiteiten had hij een groot netwerk van correspondenten.
- Archief van Bernard Kemp (1926-1980). Hij was een autoriteit in de literaire en culturele wereld van de jaren zestig en zeventig. Zijn archief bevat hele rijke correspondenties.
- Archief van Marc Callewaert (1921-2004). Als journalist en kunstcriticus was hij actief bij de vereniging G58, een groep van abstracte kunstenaars. Het archief is vooral belangrijk voor de briefwisseling met kunstenaars zoals Paul van Hoeydonck (1925), Georges Vantongerloo (1886-1965) en Pol Bury (1922-2005).
- Archief van Dirk Claus (1929-2006). Claus is een interessante casus voor het Vlaamse literaire landschap vanaf de jaren 1960. Het archief bevat een rijke briefwisseling en het materiaal van de uitgeverij Paradoxpress.
- Archief van Andre Demedts (1909-1992)). Interessante figuur uit het Vlaamse literaire landschap vanaf de jaren 1960. Het archief bevat een rijke briefwisseling en het materiaal van de uitgeverij Paradoxpress.
- Archief van Hubert Lampo (1920-2006). Het archief bevat een heel uitgebreide correspondentie, met bekende en minder bekende figuren uit de literaire wereld, beeldende kunstenaars en theatermakers.
- Archiefstukken van Kees Lekkerkerker (1910-2006). Hij zorgde voor de samenstelling, uitgave en heruitgave van de literaire almanak *In aanbouw. Letterkundig werk van jongeren*. De archiefstukken bevatten een belangrijke verzameling correspondentie met Vlaamse auteurs.

Afb. 4: Brief van Frans Dille aan Vogelina Dille

b Kunst en vormgeving

In het Letterenhuis is een uitgebreide kunstcollectie aanwezig: boekillustraties, tekeningen, schilderijen, bustes, medaillons van en door schrijvers en duizenden affiches. Daarnaast bewaart het Letterenhuis ook archieven van verschillende kunstenaars. Dit leent zich tot contextueel en kunsthistorisch onderzoek:

- Dubbeltalenten: Marleen de Crée (1941-2021) was schrijver en beeldend kunstenaar. Madeleine Duguet (1909-1974) was schilderes, beeldhouwster en dichteres.
- Kunstkritiek: Jo Verbrugghe (1931-2006) was een veelgevraagde inleider op tentoonstellingen en een productief schrijver van kunstkritieken en -beschouwingen. Zijn correspondentie toont zijn rijke netwerk.
- Henri de Braekeleer (1840-1888) was kunstschilder. Het kleine archief is vooral belangrijk voor de briefwisseling. Het bevat verder belangrijke documenten in verband met zijn artistieke carrière.
- Elsa D'haen (1926-2013) was kunstenares, illustratrice en zus van Chrstine D'haen. Het archief documenteert haar artistieke carrière.
- Schrijversportretten: de collectie beelden van het Letterenhuis, aangevuld met ontwerpen voor stand- en borstbeelden en archiefmateriaal, is een mooi startpunt voor onderzoek naar de representatie van schrijvers in de publieke ruimte.
- Geschiedenis van grafisch ontwerp middels de affichecollectie, of aan de hand van archieven van grafisch ontwerpers, bijvoorbeeld Martha van Coppenolle (1912-2004) of Rob Buytaert (1936).

c Muziekarchief

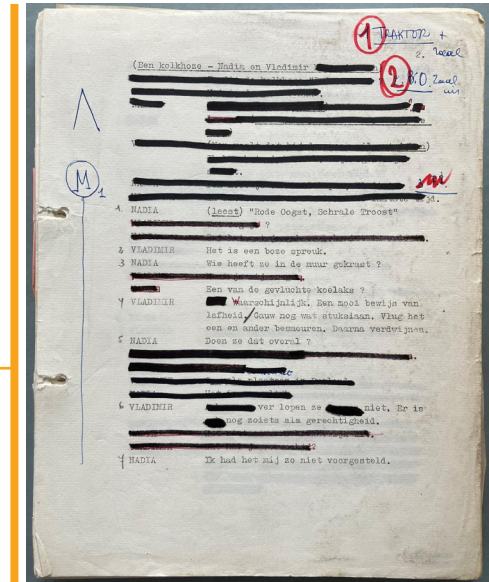
Met de muziekarchieven van het Letterenhuis kan onderzoek worden verricht naar de Vlaamse muziekgeschiedenis of naar populaire muziek uit een specifieke periode. Verder kan er worden gekozen voor een analyse van een of meerdere liedteksten of van een album. Bovendien kunnen muziekarchieven inzicht geven in de opvoeringspraktijk, aan de hand van programma's en dagboeken. Enkele archieven als voorbeeld:

- Archief van Will Ferdy (1927-2022)
- Archief van Ké Riema (1914-2013), tekstschrijfster van onder andere Will Tura, La Esterella, Ann Christy, Louis Neefs en vele anderen.
- Archief van August de Boeck (1865-1937)
- Archief van Emiel Buskens (1879-1948)

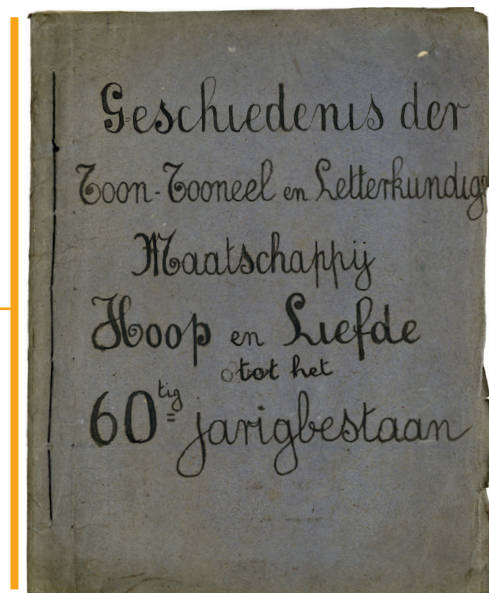
d Theater

Het Letterenhuis bewaart veel archieven over theater. De mogelijkheden voor een scriptieonderwerp zijn divers. Hieronder volgen enkele voorbeelden:

- Kostuum- en decorontwerp: archief van John Bogaerts (1940) en Lon Landau (1910-1945), de decor- en kostuumontwerper van de KNS in de late jaren 1930.
- Theatertechniek: archief van theatergezelschap Het Gevolg met technische gegevens over theaterzalen en documentatie over gebruikte technieken en apparaten. Van veel producties is er ook technische documentatie, lichtontwerp en audiocues.
- Vlaamse theatermakers in het buitenland, bijvoorbeeld Fred Engelen (1912-1967) en Tine Balder (1924-2021), Tone Brulin (1926-2019).
 - Archief van Joris Diels (1903-1992) en Ida Wasserman (1901-1977), met tientallen plakboeken van het Gezelschap Joris Diels met zowel positieve en negatieve recensies. Ook is er een huldemap, aangeboden aan Joris Diels aan het einde van het theaterseizoen 1938-1939.
 - Archief van Herman Verbeeck (1938), met daarin verschillende productiedossiers.
- Geschiedenis van een theatergezelschap/theaterinstelling
 - Archief van DASTheater (hield in 2006 op te bestaan en ging over in Compagnie Cecilia)
- Analyse van het ontstaan en de geschiedenis van een amateurgezelschap, of geschiedenis van amateurtoneel
 - Archief van Hoop en Liefde (1857)
 - Juul Lambrechts (1923) schreef toneelstukken die door amateurgezelschappen in heel Vlaanderen werden opgevoerd.
- Poppentheater: Walter Merhottein (1934-2005) trok samen met zijn broer Merho eind jaren '70 heel Vlaanderen door met hun Kiekeboe poppentheater. Merhottein was ook acteur bij andere gezelschappen. Bovendien engageerde hij zich als voorzitter van het Centrum voor Amateurtheater en het Vlaamse Verbond van Poppenspel.

Afb. 5: Theatertekst uit het archief van Tone Brulin

Afb. 6: Brochure uit het archief van Hoop en Liefde

e Intermedialiteit (tv/radio/film)

In het Letterenhuis is er heel wat materiaal beschikbaar over tv, radio en film. Schrijvers hielden zich vaak niet enkel met 'literatuur' bezig, maar soms ook met tv, radio en film, in de vorm van luisterspelen en scenario's. Archieven van auteurs die ook radio, film, of televisie maakten, tonen creatieprocessen, of de ontwikkeling van een genre in een specifieke tijdsperiode. Mogelijk onderwerpen:

- Film/kunstkritiek in Vlaanderen, aan de hand van het archief van Gilbert Verschooten (1946). Hij was filmgeschiedkundige en criticus met specialisatie in de fantastische film. In zijn archief zitten kritieken en essays maar ook foto's, draaiboeken en filmscenario's.
- Luisterspelen uit een bepaalde periode aan de hand van de verzameling luisterspelen in het Letterenhuis, het archief van de BRT of het archief van individuele auteurs, zoals Eriek Verpale (1952-2015) of Hubert Lampo (1920-2006).

f Geschiedenis van literaire tijdschriften

Onderzoek naar de poëtica van een tijdschrift (postmodern, klassiek) kan verricht worden aan de hand van de archieven van literaire of algemeen-culturele tijdschriften en van deelarchieven van de redacteurs. Ook kan er een reconstructie van het ontstaan van een tijdschrift worden gemaakt.

- Archief van Luc van Brabant (1909-1977), dichter en stichter van het tijdschrift Klaverendrie (samen met Marcel Coole en Johan Daisne)

g Geschiedenis van uitgeverijen

De archieven van uitgeverijen bieden ingang in onderzoek naar bedrijfsgeschiedenis, maar deze archieven vertellen vooral veel over de rol van de uitgeverij in de literaire wereld (vb. documentatie over het accepteren of weigeren van manuscripten, redactiewerk door de uitgeverij, promotie van een literair werk enz.).

- Archief van auteur en uitgever Roger Binnemans (1932-1999)

h Promotie van literatuur: geschiedenis en werking van literaire en culturele festivals, evenementen en verenigingen

In de collectie van het Letterenhuis is archief aanwezig van verenigingen die zich inzetten voor de promotie van literatuur, in de vorm van bijeenkomsten voor schrijvers, literaire activiteiten voor een breed publiek of activiteiten ter bevordering van de nagedachtenis van een auteur. Deze archieven vertellen niet alleen iets over de manier waarop literatuur (in Vlaanderen) door de tijd heen werd gepromoot, maar ook over de (literaire) netwerken van schrijvers en (de geschiedenis van) het verenigingsleven in Vlaanderen. Een voorbeeld:

- Archief van Stichting Ons Erfdeel, een in 1970 opgerichte vereniging die de promotie van de Nederlandstalige literatuur en cultuur beoogt. Ze doet dit door het organiseren van activiteiten en vooral door de uitgave van diverse tijdschriften en jaarboeken. Een belangrijk deel van het omvangrijke archief uit de periode tot 1998 werd ontsloten, inclusief de briefwisseling met enkele duizenden correspondenten.

3. naar onderzoeksfocus

a Biografisch onderzoek

Voor biografisch onderzoek biedt de collectie van het Letterenhuis een schat aan informatie. Het archief zit vol met grote en kleine verhalen over het leven van Vlaamse auteurs, waar nog nauwelijks onderzoek naar is verricht. Daarnaast biedt de collectie ook de kans om vergeten of onderbelichte aspecten over enkele grote namen uit de Vlaamse literatuur te onderzoeken. Wie een biografisch onderzoek wil starten, kan alvast een kijkje nemen in de databank Agrippa waarin een overzicht van alle archiefvormers is te vinden: <https://anet.be/desktop/letterenhuis>

b Gerenommeerde auteurs en ‘vergeten’ schrijvers

Naast archieven van gecanoniseerde auteurs, bewaart het Letterenhuis veel archieven van minder bekende schrijvers. Naar de gecanoniseerde auteurs is al veel onderzoek verricht, maar het Letterenhuis verwerft regelmatig aanvullend archiefmateriaal (een nieuwe versie van een handschrift, een onontdekte briefwisseling) van populaire auteurs, dat nieuw licht kan werpen op de schrijver en zijn werk. Over veel schrijvers is echter nog nauwelijks onderzoek verricht of is het onderzoek stilgefallen. Schrijvers die in hun tijd erg belangrijk of vernieuwend werden bevonden, zijn nu soms helemaal vergeten. Ook verbergt de literatuurgeschiedenis nog tal van schrijvers die in hun tijd onderschat werden, maar die bij nader inzien bijzonder literair werk hebben geproduceerd. De analyse van het werk of de receptie van een ‘vergeten schrijver’ biedt de kans om die (opnieuw) op de kaart te zetten. Een mogelijke benadering is om de receptiegeschiedenis van een auteur in kaart te brengen (of een biografische schets te maken – zie ook hierboven):

- Archief van Herwig Hensen (1917-1989)
- Archief van Hugo Raes (1929-2013)
- Archief van Fritz Francken (1893-1969)

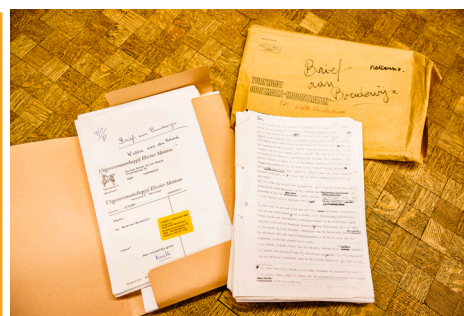
c Tekstgenese

Auteurs schrijven hun literaire werk niet in één keer in een definitieve vorm. Het Letterenhuis bewaart verschillende versies van literaire teksten in diverse stadia: ontwerpen, kladjes, (nette) handschriften, (verbeterde) typoscripten en drukproeven. Dit materiaal is een rijke bron voor onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis of de ontwikkeling van een literair werk en geeft ook inzicht in de poëtica van een auteur. Enkele voorbeelden uit de zeer grote keuze:

- Archief van Walter van den Broeck (1941), met verschillende versies van zijn romans, documentatiemappen, kladversies en verbeterde versies.
- De verschillende versies van *Pallierter* (1916) van Felix Timmermans (1886-1947) in de collectie van het Letterenhuis
- Archief van Aster Berkhof (1920-2020). Het archief bestaat voornamelijk uit manuscripten. Meestal gaat het om één versie van het manuscript met aanvullingen, verbeteringen en hernemingen van pagina's. Het dossier over *Het huis van Mama Pondo*, waar Berkhof drie jaar aan schreef, bevat omvangrijke bundels met zeer veel herschreven passages. Ook zitten er in het archief cassettes waarop Berkhof aan het einde van zijn carrière zijn boeken insprak.

In de collectie van het Letterenhuis zitten ook heel wat teksten die nooit afgewerkt zijn of die auteurs tijdens hun leven niet aan het publiek wilden laten zien. Een scriptie kan erin bestaan te onderzoeken waarom een auteur zijn tekst niet heeft afgewerkt. Welke artistieke, praktische, morele of ethische bezwaren speelden mee? Wat was de visie van de auteur, zijn uitgever of mogelijk andere beoordelaars van de tekst? Zijn er in het archief sporen te vinden van een visie op de tekst? Een voorbeeld:

- Onuitgegeven teksten in het archief van jeugdauteur Cor Ria Leemans (1919-1991), niet alleen van korte verhalen maar ook van romans.

Afb. 7: Brief aan Boudewijn van Walter van den Broeck in verschillende versies

Afb. 8: Felix Timmermans, 1940

Afb. 9: Aster Berkhof, ca. 1943

d (Literatuur)geschiedschrijving

Het Letterenhuis bewaart verschillende archieven van (historische) literatuurhistorici en biografen die zich hebben gebogen over leven en werk van (Vlaamse) auteurs of over belangrijke figuren en periodes in de literatuur- of cultuurgeschiedenis. Dit archiefmateriaal geeft zicht op de denkkaders van deze onderzoekers, maar biedt tegelijk inzicht in het werk van de bestudeerde auteurs. Een thesisonderwerp over (historische) literatuurgeschiedschrijving kan vragen beantwoorden zoals: welke verhalen werden er verteld over (Vlaamse) auteurs, en welke niet (bijvoorbeeld met betrekking tot het oorlogsverleden)? Welke auteurs werden er naar voren geschoven als onderzoekswaardig? Waar baseerden onderzoekers hun veronderstellingen op? Wie waren de vernieuwers en hoe werd er aan canonvorming gedaan? Enkele specifieke archieven bieden ingang in deze thematiek, bijvoorbeeld archieven van literatuurcritici, of archieven waarin sporen van contact tussen de historicus/biograaf en de schrijver te vinden zijn.

- Archief van Bernard Kemp (1926-1980), hoogleraar en Gezellespecialist. Zijn archief bevat tal van analyses van gedichten van Guido Gezelle (1830-1899) die hij maakte in het verlengde van zijn Gezellecolleges aan de Katholieke Universiteit Brussel.
- Archief van journalist Paul Kenis (1885-1934). Hij schreef over literatuur, jazz, dans e.d. in kranten en tijdschriften waarvan hij (hoofd)redacteur was.
- Archief van Frans Maria Olbrechts (1899-1958), etnoloog-antropoloog en professor etnologie aan de universiteit van Gent. In 1937 was hij een van de drijvende krachten achter de tentoonstelling Kongokunst in de Antwerpse stadsfeestzaal in 1937 en hij ondernam samen met twee studenten ook de zogenaamde ivoorkustexpeditie in 1938-1939. Zijn archief bevat een uitgebreid dagboek over die expeditie.
- Archief van Clement Bittremieux (1920-2003), journalist en auteur van talrijke bijdragen over literatuur.
- Archief van Freddy de Vree (1939-2004), schrijver, goede vriend van Hugo Claus en eerste Clausbiograaf. In het archief bevinden zich o.a. de documentatie, de voorbereiding en handschriften van een nooit verschenen Clausbiografie.

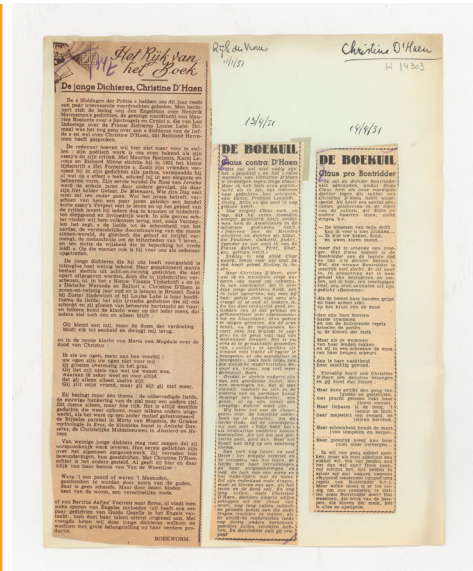

Afb. 10: Hugo Claus, ca. 1980

e Literaire kritiek en receptiegeschiedenis

Het Letterenhuis bezit een zeer grote hoeveelheid documenten en krantenknipsels over individuele auteurs, uitgeverijen, culturele instellingen enz. Soms verzamelden auteurs deze knipsels zelf. Dit materiaal leent zich ertoe om de receptie van een auteur of zijn werk te onderzoeken: hoe werd een bepaald werk onthaald? Welke opvattingen waren er over een auteur of zijn werk? Welke kranten verkondigden welke mening? Hoe werd een werk door de tijd heen gewaardeerd? Hoe wordt een auteur herdacht? Verschillende voorbeelden zijn mogelijk:

- Archief van Stefan Hertmans (1951), met daarin een verzameling knipsels uit dagbladen en tijdschriften bijeengebracht door de vader van de auteur. De verzameling is voorzien van handgeschreven overzichtslijsten.

Afb. 11: Knipsels over Christine D'haen

f Gender

Vanuit de genderstudies zijn er veel mogelijkheden om het archief van een vrouwelijke auteur onder de loep te nemen en bijvoorbeeld haar literaire netwerken op te sporen, de ontwikkeling tot haar kunstenaarschap te onderzoeken en inspirerende figuren in haar literaire ontwikkeling te analyseren. Mogelijk casussen:

- Archief van Julia Tulkens (1902-1995). 'Vrouw zijn' speelt een belangrijke rol in haar literaire en persoonlijke leven. Het archief geeft ook zicht op de positie van een vrouw in een overwegend mannelijke literaire leven.
- Maria Rosseels (1916-2005), pionier als filmrecensente voor *De Standaard*. Ze kwam als katholieke journaliste en romancière in de jaren zestig en zeventig weleens in botsing met de kerkelijke overheden (n.a.v. *Dood van een Non*, 1961).
- Maria Verstraeten (1898-2000). Haar actieve rol in het Vlaamse culturele leven en haar engagement voor de Katholieke, Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen.
- Christine D'haen (1923-2009). Het Letterenhuis bewaart haar uitgebreide archief, dat zicht geeft op een rijke literaire carrière.

Afb. 12: Julia Tulkens e.a. op het Weekend voor Vlaamse Kunstenaars, 1954

g Vertalingen en/of receptie in het buitenland

De briefwisselingen in auteurs-, uitgevers- en vertalersarchieven bieden informatie over de contacten tussen auteur en vertaler, de (literaire) keuzes bij het vertalen van een werk en de receptie van een auteur in het buitenland. De archieven van auteurs geven inzicht in zowel de vertalingen van hun werk in andere talen, als de vertalingen die ze soms zelf verzorgden voor andere auteurs.

- Archief van Hubert Lampo (1920-2006). Vertalingen van zijn werk naar verschillende talen, bijvoorbeeld *De komst van Joachim Stiller* (1960) naar het Frans door Xavier Hanotte.
- Archief van Willy Courteaux (1924-2017), met vertalingen van toneelstukken van William Shakespeare (1564-1616), Samuel Beckett (1906-1989) enz.
- Archief van Frans Denissen (1947). Hij is in het Nederlandse taalgebied een van de belangrijkste vertalers uit het Italiaans en Frans. Zijn archief bevat veel correspondentie over vertalingen.

h Verzamelaars

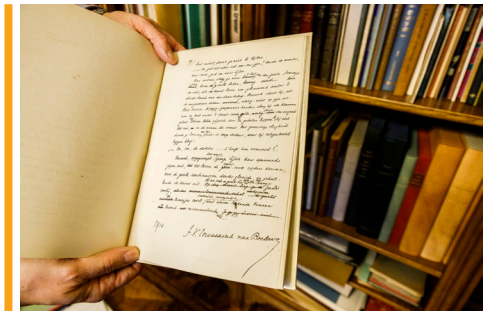
In het Letterenhuis zijn ook collecties van verzamelaars te vinden. Zij verwierven een collectie via persoonlijke contacten met schrijvers of via veilingen en antiquariaten. Ook zijn er schrijvers die archiefmateriaal van andere schrijvers bewaarden of een bepaald interessegebied verzamelden, soms ook historische teksten. Onderzoek naar verzamelingen kan erin bestaan om de contacten tussen auteurs in kaart te brengen, maar ook om de ontstaansgeschiedenis en de versnippering van een collectie te analyseren. Hoe komt de verzamelaar aan de stukken? Welke interesses blijken uit de collectie? Waarom verzamelt de verzamelaar deze specifieke stukken? Waar komen de individuele stukken mogelijk vandaan? Is een reconstructie van het ontstaan van de collectie mogelijk? Mogelijke collecties in dit verband zijn:

- De collectie Baestaens
- Affichecollectie Wilfried Thielemans
- Verzameling van Staf De Roo

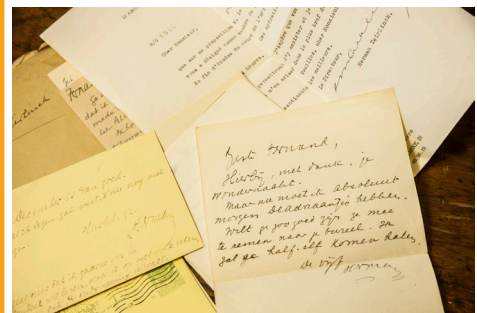
i Taalbevordering in Vlaanderen

Aan de hand van enkele archieven kan de omgang met taal en (vanuit de overheid gestuurde) acties om het 'Algemeen Beschaafd Nederlands' aan te leren en uit te dragen worden onderzocht:

- Archief van de Vereniging Algemeen Nederlands (1978-2006). Administratief archief van de vereniging die tot 2006 het gebruik van correct Nederlands promootte.

Afb.13: Handschrift van Fernand V. Toussaint van Boelaere uit de collectie Baestaens

Afb. 14: Brieven uit de collectie Baestaens

4. naar genre

Sommige auteurs specialiseerden zich in één specifiek genre, en uit het archief van deze auteurs (verschillende versies van een tekst, briefwisseling) kan de poëtica van een auteur over het genre worden onderzocht. Eventuele knipsels over de receptie van het werk (recensies, opiniestukken, artikels) kunnen mee in beschouwing worden genomen.

a Jeugdliteratuur

Een eventueel onderwerp is het ontstaansproces van één of meerdere werken van een specifieke auteur. Ook kan de evolutie van jeugdliteratuur in Vlaanderen worden bestudeerd, en de pogingen om de bekendheid van jeugdliteratuur te bevorderen. Mogelijk interessante archieven voor de studie van jeugdliteratuur zijn:

- Cor Ria Leemans (1919-1991). De verre reizen die hij maakte, komen terug in zijn oeuvre.
- Rob van Roosbroeck (1898-1988). Hij schreef verschillende *Vlaamse Filmpjes* onder een pseudoniem omdat hij wegens collaboratie ter dood veroordeeld was.
- Emiel van Hemeldonck (1897-1981). Hij schreef aanvankelijk vooral jeugdverhalen, onder meer negentien *Vlaamsche Filmkens* (onder twaalf verschillende pseudoniemen). Vanaf de jaren dertig schreef hij voornamelijk regionalistische- en historische romans over het polderland, de Kempen en Antwerpen.
- Armand Boni (1909-1991). Het archief bevat een uitgebreide collectie handschriften, briefwisseling en diverse stukken in verband met zijn schrijvers- en zijn religieuze carrière.
- Archief van NCJ. Het in 1976 opgerichte Nationaal Centrum voor Jeugdliteratuur speelde een belangrijke rol in de leesbevordering in Vlaanderen o.a. door de organisatie van de Jeugdboekenweek, voorleesweken, de kinder- en jeugdjury, tentoonstellingen en de uitreiking van prijzen
- Jo Briels (1934-2021). Hij schreef verhalen voor *Zonnekind*, *Zonnestraal* en *Zonneland*, verhalen voor beginnende lezers en verschillende reeksen voor de jeugd. Zijn talrijke reizen leverden inspiratie voor zijn avontuurlijke, vaak historische kinder- en jeugdboeken.
- Diane Broeckhoven (1946). Onder meer haar meermaals bekroonde novelle *De buitenkant van meneer Jules* is met gecorrigeerde typoscripten, correspondentie met betrokkenen, een dossier over de filmrechten, persreacties en promotioneel drukwerk goed vertegenwoordigd in het archief.
- Elisabeth Marain (1943). Ze is auteur van proza, maar schreef ook jeugdliteratuur. Ze werkte o.a. mee aan de reeks *Bolleboosboeken* en aan stripverhalen voor het gebruik op scholen.
- Emiel Fredrix (1903-1992). Hij schreef een tiental kinderboeken, daarnaast wijdde hij twee essays aan vroeg gestorven jeugdauteurs: Hilda Casteels en Armand Suls. Hij richtte mee een vereniging voor schrijvers van kinder- en jeugdboeken op.
- Detty Verreydt (1950), schreef prentenboeken, boeken voor beginnende lezers en tienerverhalen. Sociaal engagement is een belangrijk element in haar werk.

b Gelegenheidsteksten

Herdenking van overlijden auteur, jubileumviering, viering van auteurs door verenigingen enz.

- Archief van Maurits Sabbe (1873-1939). Hij kwam met zijn gelegenheidsgedichten op voor de Vlaamse zaak.
- Archief van Emmanuel de Bom (1868-1953). Hij was betrokken bij verschillende herdenkingen van andere auteurs, bijvoorbeeld de Hendrik Conscienceviering (1912) of het jubileum van Frans Jos van den Branden (1913)

c Historische romans

In verschillende archieven kan het beeld van een bepaalde historische periode (bijvoorbeeld de middeleeuwen) worden onderzocht.

- Archief van Fred Germonprez (1914-2001), journalist en auteur van vooral historische romans. Zijn werk werd veelvuldig vertaald. Zijn archief bevat een omvangrijke verzameling handschriften, typoscripten en brieven.
- Archief van Armand Boni (1909-1991). Hij schreef historische romans die interessant zijn voor het beeld van de middeleeuwen in de literatuur

d Misdaad en detective

- Archief van Mieke de Loof (1951). Ze schreef de historische thriller *Duivels offer* uitgegeven bij The House of Books te Antwerpen. Ze kreeg in 2004 de Hercule Poirotprijs voor het beste Vlaamse misdaadverhaal. De Loof is voorzitter van het Genootschap van Vlaamse Misdaadauteurs
- Theo Huet (1890-1969). Met *De verdwenen koerier* werd Huet de eerste Vlaamse schrijver van detectives.

Afb. 15: August Vermeylen op de Consciencefeesten te Brussel, 1912

5. Digital Humanities

In deze bijna exclusief digitale tijden worden archieven veelal digitaal aangemaakt, en ze bereiken in die vorm ook het Letterenhuis. Op het digitale materiaal kan ook onderzoek worden verricht, binnen de verschillende onderzoeksthema's die hierboven werden voorgesteld: tekstgenese, receptieonderzoek, geschiedenis van een uitgeverij, editiewetenschap (digitaal editeren), enz. Evengoed is het mogelijk om onderzoeksmethoden uit de digital humanities los te laten op analoog archiefmateriaal: automatische handschriftherkenning, stylometrie van auteurs, de mogelijkheden zijn onbegrensd.

6. Educatieve projecten

Het archiefmateriaal van het Letterenhuis biedt ook verschillende mogelijkheden voor educatieve afstudeerprojecten en scripties. Dit kan bijvoorbeeld bestaan in het uitwerken van een 'thematische collectie' voor onderwijs, educatieve pakketten of workshops voor diverse doelgroepen en leeftijden: NT2-onderwijs, secundair onderwijs, OKAN enz.

7. Archiefwetenschappen

De collectie van het Letterenhuis biedt tal van mogelijkheden voor archiefwetenschappelijk onderzoek. In het bijzonder naar de archivering en archivalisering van creatieve processen van in de eerste plaats auteurs, maar ook van bijvoorbeeld acteurs, regisseurs en decor- en kostuumontwerpers. Ook voor onderzoek naar de verhouding persoons- en organisatiearchieven en de aanpak van familiearchieven is er een breed aanbod. Bovendien wordt uiteraard ook het Letterenhuis geconfronteerd met digital born materiaal en zijn er nog vele uitdagingen op het gebied van (geautomatiseerde) digitale processen die om bijkomend onderzoek vragen.

8. Restauratie

Voor een onderzoek in de restauratiewetenschappen kunnen theorie en praktijk samengaan. Een mogelijkheid is onderzoek naar en de uitvoering van de restauratie van een van de affiches uit de collectie van het Letterenhuis: reinigen, vlakken en eventueel scheuren stabiliseren. Ook de borstbeelden en vooral de schilderijen kunnen als basis dienen voor een onderzoek in de restauratiewetenschappen.

B/O

Cher Monsieur

que sur ma proposition
vous a désigné
de fin d'étude

Mme.

Kina

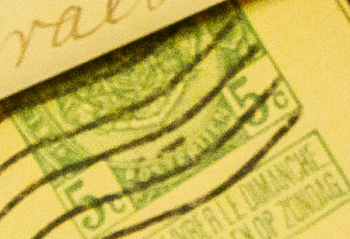
Se
dat ik
mede
het Al
Ik ho
vome

het is van goed.
u zal weet ik nu nog niet

Harlem. 82.

A. S. May

dat ik gaarne ook in
waar ik op veel volk reken
uitvalt.

W
m
te
g